

Οι επιπτώσεις της απόφασης για τη «Χρυσή Αυγή» στο πεδίο του Συνταγματικού Δικαίου

Τα πολιτικά δικαιώματα των καταδικασθέντων και οι συνταγματικοί φραγμοί στην εικονική «πολιτική» δράση εγκληματικών οργανώσεων*

Περίληψη: Η καμπύλη του φαινομένου της «Χρυσής Αυγής», είναι γνωστή. Παρακολουθώ την ευρύτατη, σχεδόν ομόθυμη υποδοχή της απόφασης του Τριμελούς Εφετείου Κακουρηγημάτων Αθηνών. Θυμάμαι με κάποια μελαγχολία ότι το 2012, όταν ζητούσα να ληφθούν θεσμικά μέτρα για την απομόνωση της «Χρυσής Αυγής» με τη συγκρότηση ενός δημοκρατικού μετώπου, δεν υπήρχε σπουδαία ανταπόκριση. Ίσως γιατί τότε δεν είχαμε ακόμη δολοφονίες. Ίσως γιατί η κοινωνία τοποθετούσε τότε τα πάντα μέσα στο κλίμα της «αντιμνημονιακής» αντίδρασης και της «άνω και κάτω πλατείας».

Ευάγγελος Βενιζέλος

Καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική Σχολή ΑΠΘ - Πρώην αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης και υπουργός Εξωτερικών - Πρώην πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ

Περιεχόμενα

- I. Η συζήτηση για τον λεγόμενο αντιρατσιστικό νόμο δεν έχει σχέση με την ποινική δίωξη για ανθρωποκτονία από πρόθεση και σύσταση εγκληματικής οργάνωσης
- II. Η απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Κακουρηγημάτων εκδόθηκε στο όνομα του Ελληνικού Λαού, αλλά εκφράζει το Κράτος Δικαίου και όχι το κοινό περί δικαίου αίσθημα αν και το ικανοποιεί
- III. Η αυτοπροστασία της φιλελεύθερα μαχόμενης Δημοκρατίας
- IV. Θα μπορούσε να εισαχθεί νομοθετικά μηχανισμός απαγόρευσης πολιτικού κόμματος στο πλαίσιο του άρθρου 29 παρ. 1 Συντ.;
- V. Η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων των αμετακλήτως καταδικασθέντων - Η σημασία του άρθρου 51 παρ. 3 Συντ.
- VI. Τελικές σκέψεις

I. Η συζήτηση για τον λεγόμενο αντιρατσιστικό νόμο δεν έχει σχέση με την ποινική δίωξη για ανθρωποκτονία από πρόθεση και σύσταση εγκληματικής οργάνωσης

Δαπανήσαμε πολύ χρόνο στη συζήτηση για το εάν έπρεπε να ψηφιστεί ο λεγόμενος αντιρατσιστικός νόμος, ο οποίος ψηφίστηκε τελικά τον Σεπτέμβριο του 2014 επί κυβερνήσεως Σαμαρά - Βενιζέλου (Ν 4285/2014). Αλλά ούτως ή άλλως ο λεγόμενος αντιρατσιστικός νόμος ασχολείται με εγκλήματα λόγου, θέλει να καταστείλει το φαινόμενο του λόγου μίσους¹, δεν ασχολείται ούτε με εγκληματικές οργανώσεις ούτε με

ανθρωποκτονίες, αν και το ρατσιστικό κίνητρο λειτουργεί στον Ποινικό Κώδικα (άρθρο 82Α) ως επιβαρυντική περίπτωση οριζόντια επαυξάνοντας το ελάχιστο όριο της απειλούμενης ποινής.

Τον Σεπτέμβριο του 2013 η κοινωνία βρέθηκε αντιμέτωπη με την σοκαριστική δολοφονία του Παύλου Φύσσα που λειτούργησε καταλυτικά. Είχε προηγηθεί η συγερή δολοφονία του Πακιστανού μετανάστη Σαχζάτ Λουκμάν. Το ζήτημα της Χρυσής Αυγής τέθηκε πλέον στο πλαίσιο του Ποινικού Δικαίου. Από τον Σεπτέμβριο του 2013 και μετά το ζήτημα είναι εάν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 187 του Ποινικού Κώδικα, εάν υπό το κέλυφος του κόμματος «Χρυσή Αυγή» και της κοινοβουλευτικής του ομάδας λειτουργεί μία συγκροτημένη εγκληματική οργάνωση με την έννοια που ο όρος

* Ομιλία στην διαδικτυακή συζήτηση που οργάνωσε ο Κύκλος Ιδεών στις 19.10.2020, με θέμα: Οι επιπτώσεις της αποφάσεις για τη «Χρυσή Αυγή» - Τα πολιτικά δικαιώματα των καταδικασθέντων. Στη συζήτηση μετείχαν οι Νίκος Αλιβιζάτος, Χαράλαμπος Ανθόπουλος, Χριστόφορος Αργυρόπουλος, Σπύρος Βλαχόπουλος, Αντύπας Καρύ-

πογλου, Βασίλης Μαρκίς, Έλλη Συμεωνίδου - Καστανίδου.

1. Βλ. ενδεικτικά, Συνήγορος του Πολίτη, Ρητορική μίσους και διακρίσεις, 2017

αυτός έχει στο Ποινικό Δίκαιο. Η Δικαιοσύνη προέβη σε συλλήψεις εν ενεργεία Βουλευτών της «Χρυσής Αυγής» γιατί τελούνται αυτόφωρα κακουργήματα, σε προσωρινές κρατήσεις, σε ποινικές διώξεις, στην ανάκριση από τις Εφέτες Ανακρίτριες, στο παραπεμπτικό βούλευμα και στην πολυετούς διάρκειας δίκη στο ακροατήριο του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων που εξέδωσε στις 7.10.2020 την απόφασή του επί της ενοχής.

Αλλά στο μεταξύ η «Χρυσή Αυγή» παρέμεινε στη Βουλή στις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015, παρέμεινε στη Βουλή στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2015, έπαιξε ενδιαμέσως ρόλο στο δημοψήφισμα του Ιουλίου του 2015 τασσόμενη υπέρ της διεξαγωγής του και υπέρ του «όχι» και έμεινε εκτός Βουλής στις εκλογές του Ιουλίου του 2019. Μπορούμε να παρακολουθήσουμε την καμπύλη που διέγραψαν τα εκλογικά ποσοστά της και να τη συσχετίσουμε με τις συνέπειες της νομικής αντιμετώπισής της.

II. Η απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων εκδόθηκε στο όνομα του Ελληνικού Λαού, αλλά εκφράζει το Κράτος Δικαίου και όχι το κοινό περί δικαίου αίσθημα αν και το ικανοποιεί

Φθάσαμε να έχουμε τώρα μία ποινική καταδίκη σε πρώτο βαθμό για βαριά αδικήματα, για εγκληματική οργάνωση, για ανθρωποκτονία εκ προθέσεως. Οι ποινές που επιμετρήθηκαν είναι αυστηρές και η πρόταση της εισαγγελικής έδρας για την αναστέλλουσα δύναμη της έφεσης που θα ασκηθεί δεν έγινε δεκτή από το Δικαστήριο για την πλειονότητα των καταδικασθέντων.

Κατά τη γνώμη μου, το γεγονός ότι η Εισαγγελέας της έδρας πρότεινε να απαλλαγούν οι κατηγορούμενοι για το αδίκημα της σύστασης εγκληματικής οργάνωσης και να έχει αναστέλλουσα δύναμη η έφεση, δείχνει ότι ούτε οι διαδηλώσεις, ούτε οι δηλώσεις πολιτικών προσώπων επηρεάζουν τη Δικαστική Εξουσία. Η ισταμένη Δικαιοσύνη με την Εισαγγελέα της έδρας έχει μία άποψη, νομικά εσφαλμένη θεωρώ, αλλά δεν επηρεάζεται από την περιρρέουσα ατμόσφαιρα. Η καθημένη Δικαιοσύνη, οι τρεις Δικαστές του Εφετείου Κακουργημάτων έχουν τη δική τους ομόφωνη άποψη, κατά δικανική πεποίθηση, με την αιτιολογία που θα τη δούμε και αναλυτικά στην καθαρογραμμένη απόφαση. Τώρα βεβαίως έχουμε μία απόφαση πρώτου βαθμού, εκκρεμεί η κατ' έφεση δίκη, εκκρεμεί πιθανότατα η αναίρεση και εκκρεμεί και η ατομική προσφυγή που προφανώς θα ασκήσουν πολλοί κατηγορούμενοι, ιδίως καταδικασθέντες, στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Η δίκη της «Χρυσής Αυγής» μας δείχνει ποσό μεγάλη σημασία έχει η ανεξάρτητη δικαιοσύνη ως θεμελιώδες

συστατικό του κράτους δικαίου να αποφασίζει με βάση τα δικά της αυστηρά κριτήρια νομιμότητας. Η απόφαση του δικαστηρίου εκδίδεται στο όνομα του ελληνικού λαού αλλά με τις εγγυήσεις του κράτους δικαίου. Όταν μια δικαστική απόφαση διασταυρώνεται με το κοινό περί δικαίου αίσθημα αυτό λειτουργεί ως επιπλέον στοιχείο, αλλά μόνο ως επιπλέον στοιχείο, χωρίς το κοινό περί δικαίου αίσθημα να παρασύρει τα πράγματα είτε προς την αυστηρότητα είτε προς την επιείκεια χωρίς αρχή, μέση και τέλος, χωρίς ασφαλές πλαίσιο, δηλαδή χωρίς ασφάλεια δικαίου. Αυτός ο θεσμικά ιδεώδης συνδυασμός θεωρώ ότι επιτεύχθηκε στην προκειμένη περίπτωση.

Έχουμε, λοιπόν, μία σειρά από ζητήματα στο πεδίο της λειτουργίας του πολιτεύματος, της Δημοκρατίας, του κράτους δικαίου, αυτού που θα λέγαμε πεδίο του Συνταγματικού Δικαίου καταρχάς.

III. Η αυτοπροστασία της φιλελεύθερα μαχόμενης Δημοκρατίας

Η Δημοκρατία πρέπει να είναι φιλελεύθερα μαχόμενη, να αυτοπροστατεύεται τηρώντας αυστηρά τις εγγυήσεις του κράτους δικαίου. Η Δημοκρατία οφείλει να μη αφήνει τους αξιακούς εχθρούς της να χρησιμοποιούν τις θεσμικές εγγυήσεις που τους παρέχει εις βάρος της, όταν αυτοί υπερβαίνουν καταφανώς το όριο της έννομης τάξης συγκροτώντας εγκληματική οργάνωση. Μπορεί άραγε υπό το κέλυφος ενός πολιτικού κόμματος κατά το άρθρο 29 του Συντάγματος να συγκροτείται και να λειτουργεί μία εγκληματική οργάνωση που οργανώνει και διαπράττει δολοφονίες ή άλλες πράξεις οι οποίες έχουν ποινική απαξία και προσβάλλουν πολιτειακά έννομα αγαθά; Η προφανής απάντηση είναι, όχι.

IV. Θα μπορούσε να εισαχθεί νομοθετικός μηχανισμός απαγόρευσης πολιτικού κόμματος στο πλαίσιο του άρθρου 29 παρ. 1 Συντ.;

Θα μπορούσε μήπως η εμπειρία της «Χρυσής Αυγής» να ξαναφέρει στην επιφάνεια το ζήτημα της απαγόρευσης πολιτικού κόμματος, κάτι που δεν το προβλέπει το ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 29, κάτι που απορρίφθηκε παρότι προτάθηκε στην Αναθεωρητική Βουλή του 1974-1975 που ήταν συντακτική, μεταπολιτευτική Βουλή; Μπορεί να ερμηνεύσουμε το Σύνταγμα έτσι ώστε να οδηγηθούμε νομοθετικά σε απαγόρευση πολιτικών κομμάτων; Η απουσία μηχανισμού απαγόρευσης που υπάρχει σε άλλες χώρες, όπως στη Γερμανία ή στην Τουρκία, σημαίνει ότι δεν μπορούν να ληφθούν μέτρα εκλογικού αποκλεισμού για τις εγκληματικές οργανώσεις οι οποίες

υποδύονται το κόμμα; Η κρατούσα στην επιστήμη του Συνταγματικού Δικαίου θέση, με την οποία συμφωνώ, είναι ότι δεν μπορεί να θεμελιωθεί στο άρθρο 29 παρ. 1 μηχανισμός απαγόρευσης πολιτικών κομμάτων².

Το 1974-1975, παράλληλα με τη διαδικασία παραγωγής του Συντάγματος του 1975, κυριαρχούσε ένα σύνθημα σε πολλές προεκλογικές ή γενικότερα πολιτικές εκδηλώσεις: «Κάτω ο 59, να γυρίσει η προσφυγιά». Θυμίζω ότι «ο 59» είναι το νομοθετικό διάταγμα 59 του 1974 που εκδόθηκε από την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Κωνσταντίνου Καραμανλή στις 23 Σεπτεμβρίου του 1974, στο πλαίσιο της καταστατικής συντακτικής πράξης που είχε επαναφέρει σε ισχύ τον κορμό του Συντάγματος του 1952. Στο άρθρο 1 λοιπόν, το ΝΔ 59/1974, το μεταπολιτευτικό, λέει, παράγραφος 1 «Από της ενάρξεως της ισχύος του παρόντος νομοθετικού διατάγματος επιτρέπεται ελευθέως η σύστασις πολιτικών κομμάτων ως και η επαναλειτουργία τοιούτων, διαλυθέντων κατά το παρελθόν καθ' οιονδήποτε τρόπον ή των οποίων η λειτουργία και δράσις διεκόπη ή ανεστάλη». Είναι η άρση της απαγόρευσης και η νομιμοποίηση του Κομμουνιστικού Κόμματος. Παράγραφος 2, «Τα πολιτικά κόμματα, υφιστάμενα ή εφεξής ιδρυόμενα...», αυτό είναι ένα στοιχείο του συντακτικού θεμέλιου του άρθρου 29 του Συντάγματος, «...υποχρεούνται όπως προ της αναλήψεως οποιασδήποτε δραστηριότητος καταθέσουν εις τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου δήλωσιν του Αρχηγού ή της Διοικούσης Επιτροπής αυτών περιλαμβάνουσας ότι αι αρχαί του κόμματος αντιτίθενται προς πάσαν ενέργεια αποσκοπούσα εις τη βία καταληψιν της εξουσίας ή την ανατροπήν του ελευθέρου Δημοκρατικού πολιτεύματος». Παράγραφος 3, «Από της καταθέσεως της κατά την προηγουμένην παράγραφο δηλώσεως, ουδείς περιορισμός υφίσταται ως προς τη λειτουργίαν και τη δράσιν των πολιτικών κομμάτων εντός του πλαισίου του πολιτεύματος, πλην των απορροώντων εκ των εκάστοτε γενικώς ισχυουσών συνταγματικών και νομοθετικών διατάξεων», περιλαμβανομένου, για παράδειγμα, του άρθρου 51 παράγραφος 3 του Συντάγματος ή του Ποινικού Κώδικα συνολικά, της ποινικής νομοθεσίας συνολικά. Αυτό το λέω για την ιστορία του πράγματος. Για να θυμηθούμε τα στοιχεία της ιστορικής ερμηνείας και το συντακτικό θεμέλιο του άρθρου 29 του Συντάγματος του 1975.

Απαγόρευση πολιτικού κόμματος δεν μπορούμε να έχουμε, αλλά και ιστορικά έχει αποδειχθεί μάταιη, γιατί

οι ακροδεξιές, νεοναζιστικές και άλλες παρόμοιες αντιλήψεις που υποθάλουν και τροφοδοτούν τη βία και την εγκληματική δράση, μεταλλάσσονται οργανωτικά και παίρνουν άλλη μορφή κομματική με πολύ μεγάλη ευκολία. Οι φιλοναζιστικές ιδέες έχουν εκφραστεί με πολλούς τρόπους, στη Γερμανία για παράδειγμα. Άρα απαγορεύεις το ένα κόμμα, εμφανίζεται ένα άλλο. Το θέμα είναι εάν τα πρόσωπα που ηγούνται μίας κομματικής οντότητας είναι καταδικασμένα και έχουν περιορισμούς του εκλογικού δικαιώματος ή εάν υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν ότι μία εγκληματική οργάνωση θέλει να αποκτήσει την προβιά του κόμματος. Τότε, ναι, ο εκλογικός νόμος πρέπει να απαγορεύσει να καταστρατηγηθεί η στέρηση των εκλογικών δικαιωμάτων και να απαγορεύσει την καταχρηστική μεταμφίεση μίας εγκληματικής οργάνωσης σε πολιτικό κόμμα. Αυτό είναι κάτι διαφορετικό από την απαγόρευση του πολιτικού κόμματος. Αφορά τη νομοθετική πρόβλεψη ελάχιστων βασικών προϋποθέσεων για την ίδρυση πολιτικού κόμματος ή για τη συμμετοχή του σε εκλογές. Βασικών προϋποθέσεων δικαστικά ελέγξιμων κατ' αναλογία των που προβλέπονται για τα σωματεία και τις ενώσεις προσώπων³.

V. Η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων των αμετακλήτως καταδικασθέντων - Η σημασία του άρθρου 51 παρ. 3 Συντ.

Έγινε επίσης πολλή συζήτηση για τη στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων. Μήπως ο Ποινικός Κώδικας ο νέος, από τον Ιούλιο του 2019 και μετά, ψηφισμένος πριν τις εκλογές, εμπεριείχε μία σκοπιμότητα, να διευκολυνθεί η ποινική μεταχείριση των κατηγορουμένων για τη συμμετοχή στην εγκληματική οργάνωση της Χρυσής Αυγής με επεικέστερο πλαίσιο ποινής για την εγκληματική οργάνωση στο άρθρο 187; Προφανώς όχι. Καταργήθηκε συνολικά, με ρητό και κατηγορηματικό τρόπο, ως εκδήλωση μιας δικαιοκρατικής αντίληψης, η παρεπόμενη ποινή της στέρησης πολιτικών δικαιωμάτων και εισήχθη η παρεπόμενη ποινή της στέρησης θέσεων και αξιωματικών για όλους, όχι για τις υποθέσεις αυτές μόνο, όχι για τη «Χρυσή Αυγή», αλλά γενικώς, στο γενικό μέτρο του Ποινικού Κώδικα. Αυτή είναι μία δικαιοπολιτικά σύγχρονη επιλογή ποινικού φιλελευθερισμού.

Άλλωστε και ο προγενέστερος Ποινικός Κώδικας προέβλεπε ότι ενεργοποιείται η παρεπόμενη ποινή στέρησης πολιτικών δικαιωμάτων μόνον όταν καθίσταται η

2. Βλ. τώρα καταγραφή της βιβλιογραφίας και ευσύννοπη αλλά πλήρη παρουσίαση της σχετικής συζήτησης, σε Χαράλαμπος Ανθόπουλος, «Σχόλιο υπό το άρθρο 29», σε Φ. Σπυρόπουλος / Ξ. Κοντιάδης / Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα - Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2017, σελ.773 επ

3. *Ευ. Βενιζέλος*, Η δημοκρατική αρχή και οι θεμιτοί περιορισμοί του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 12 Σ.). Παρατηρήσεις στην ΠολΠρΗλείας 32/1983, Δίκαιο και Πολιτική 5/1983, σελ. 293-301.

απόφαση αμετάκλητη, γιατί αυτό το προβλέπει το Σύνταγμα στο άρθρο 51 παράγραφος 3 ρητά. Και ο ισχύων Ποινικός Κώδικας τώρα προβλέπει ότι όλα όσα σχετίζονται με τις παρεπόμενες ποινές αφορούν την αμετάκλητη απόφαση. Άρα, ούτως ή άλλως, είτε είχαμε αλλαγή του Ποινικού Κώδικα είτε όχι, από την πρωτοβάθμια απόφαση έως τη φάση της αναίρεσης και την αμετάκλητη απόφαση, θα είχαν, ακόμα και έγκλειστοι στις φυλακές, οι καταδικασθέντες τη δυνατότητα να ασκούν πλήρως όλα τα πολιτικά τους δικαιώματα και να διεκδικούν και την κομματική τους έκφραση. Άρα ο πολίτης, υπό το καθεστώς τόσο του προηγούμενου όσο και του νέου ΠΚ, έπρεπε και εξακολουθεί να πρέπει να αποφασίσει να σταθεί απέναντί τους και να επιβάλλει ή να μην επιβάλλει τις δικές του «κυρώσεις», με τη δική του πολιτική βούληση και πολιτική επιλογή.

Το γεγονός ότι καταργήθηκε η παρεπόμενη ποινή της στέρησης των πολιτικών δικαιωμάτων, δεν στερεί τη δυνατότητα από τον εκλογικό νομοθέτη, όχι τον ποινικό, να προβλέψει στον εκλογικό νόμο και τώρα - δεν ισχύει εν προκειμένω η συνταγματική απαγόρευση της αναδρομικότητας ποινικού νόμου - περιορισμούς του εκλογικού δικαιώματος για κάποιες κατηγορίες αμετακλήτως καταδικασθέντων για σοβαρά εγκλήματα δημοκρατικής απαξίας και για χρόνο προσδιορισμένο σύμφωνα με την Αρχή της Αναλογικότητας.

Αυτό προβλέπεται ρητά στο άρθρο 51 παράγραφος 3 του Συντάγματος το οποίο δεν απαιτεί παρεπόμενη ποινή, απαιτεί αμετάκλητη καταδίκη σε κύρια ποινή. Άλλωστε το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και στο Αστικό Δίκαιο με αυτόν που τίθεται σε δικαστική απαγόρευση, σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση όπως λέγεται τώρα, όπως το προβλέπει και για αυτούς που δεν έχουν συμπληρώσει το όριο ηλικίας⁴.

Όποιος δεν έχει ενεργό και απεριόριστο εκλογικό δικαίωμα, δεν έχει και δικαίωμα του εκλέγεσθαι σύμφωνα με το άρθρο 55 του Συντάγματος, άρα δεν μπορεί να εκλεγεί βουλευτής, ή αν προκύψει ο λόγος αυτός, μπορεί να εκπέσει από βουλευτής με απόφαση του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου⁵. Άρα ούτως ή άλλως έχουμε τη δυνατότητα να ασχοληθούμε με τις ρυθμίσεις της εκλογικής νομοθεσίας.

Θα μου επιτρέψετε μάλιστα να εξετάσω εάν ισχύει συνταγματικά το επιχείρημα ότι με την παρεπόμενη ποινή στέρησης θέσεων και αξιωμάτων που προβλέπει τώρα ο ΠΚ, μπορεί να οδηγηθεί σε έκπτωση βουλευτής. Σύμφωνα με το άρθρο 55 παράγραφος 2 του Συντάγματος, για να οδηγηθεί σε έκπτωση βουλευτής πρέπει να έχει κώλυμα εκλογιμότητας ή να στερηθεί των προσόντων που προβλέπει το άρθρο 55 παράγραφος 1 του Συντάγματος. Εδώ, με τη στέρηση θέσεων και αξιωμάτων ως παρεπόμενη ποινή, δεν εμπίπτουμε στο πεδίο του άρθρου 55 παράγραφος 2 του Συντάγματος. Μπορούμε να οδηγηθούμε στην έκπτωση βουλευτή μόνον εάν περιορίσει ο εκλογικός νόμος το ενεργητικό εκλογικό του δικαίωμα λόγω αμετάκλητης ποινικής καταδίκης σε κύρια ποινή και η έκπτωση πρέπει να απαγγελθεί από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο (άρθρο 100 παρ. 1γ του Συντάγματος), όχι από το Ποινικό Δικαστήριο.

Άρα, εάν υποθέσουμε ότι ο κ. Μιχαλολιάκος ήταν βουλευτής, για να εκπέσει από βουλευτής τώρα, εάν η «Χρυσή Αυγή» ήταν στη Βουλή, θα έπρεπε ο εκλογικός νόμος να προβλέψει τον περιορισμό του ενεργητικού εκλογικού του δικαιώματος και μετά ο Πρόεδρος της Βουλής να διαπιστώσει το λόγο της έκπτωσης. Ο θιγόμενος θα προσέφευγε στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο και θα είχαμε απόφαση του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου, αυτό είναι το πλέγμα το συνταγματικό. Συμφωνώ με την ποινικολογική προσέγγιση, αλλά εάν θέλουμε να φθάσουμε σε ένα πρακτικό αποτέλεσμα πρέπει να ξεκινήσουμε από την αφετηρία των συνταγματικών διατάξεων. Συνεπώς την απάντησή μας τη δίνουν τα άρθρα 51 παρ. 3 , 55 και 100 παρ. 1 γ του Συντάγματος.

Επίσης τίποτα από όλα όσα αναφέρθηκαν έως τώρα δεν αναιρεί την υποχρέωσή μας να σεβόμαστε τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁶. Άρα ψηφίζουν οι κρατούμενοι εφόσον δεν υπάγονται σε στέρηση του εκλογικού τους δικαιώματος κατά το άρθρο 51 παρ.3 του Συντάγματος και βεβαίως μπορούν να είναι και υποψήφιοι. Έχουμε δει στο παρελθόν υπόδικους ή κατάδικους που ήταν υποψήφιοι και εξελέγησαν βουλευτές υπό άλλες συνθήκες, σε άλλη πλευρά του πολιτικού φάσματος της χώρας.

VI. Τελικές σκέψεις

Κορυφαίο ζήτημα είναι η ευθύνη των πολιτών. Δεν μπορεί ο πολίτης να κρυφτεί πίσω από οποιαδήποτε δικαστική απόφαση. Η δικαστική απόφαση θωρακίζει τη Δη-

4. Για μια συνοπτική παρουσίαση της βιβλιογραφίας, της νομολογίας και της συζήτησης για το άρθρο 51 παρ.3 βλ. Γιώργο Καραβοκύρη, «Σχόλιο υπό το άρθρο 51», σε Φ. Σπυρόπουλος / Ξ. Κοντιάδης / Χ. Ανθόπουλος / Γ. Γεραπετρίτης, ό.π., σελ. 976 επ., ιδίως 981 επ.

5. βλ. συνοπτική παρουσίαση της βιβλιογραφίας, της νομολογίας και της συζήτησης σε Κυριάκος Παπανικολάου, Σχόλιο υπό το άρθρο 55 σε Φ. Σπυρόπουλος / Ξ. Κοντιάδης / Χ. Ανθόπουλος / Γ. Γεραπετρίτης, ό.π., σελ. 1019 επ.

6. βλ. ιδίως την Scoppola v. Italy (no3) της 22.5.2012) η οποία έχει ασχοληθεί εντατικά με τα εκλογικά δικαιώματα των εγκλειστων στις φυλακές, ιδίως σε βρετανικές και ρωσικές υποθέσεις (άρθρο 3 ΠΠΠ της ΕΣΔΑ).

μοκρατία και το κράτος δικαίου, αλλά η ευθύνη των πολιτών, ανδρών και γυναικών, είναι ευθύνη και για αυτό που ψήφισαν και για αυτό που θα ψηφίσουν, και για το παρελθόν και για το μέλλον, για τη συλλογική μας μοίρα που είναι το άλλο όνομα της Ιστορίας.

Η Δημοκρατία ή είναι φιλελεύθερη ή δεν υπάρχει. Άρα, Δημοκρατία χωρίς κράτος δικαίου δεν υφίσταται, είναι μία φενάκη. Το κράτος δικαίου αποκτά την πραγματική του υπόσταση μέσω των εγγυήσεων του ποινικού φιλελευθερισμού. Όταν θέλουμε ένα «υδραργυρικό» Ποινικό Δίκαιο, άλλοτε δρακόντειο και άλλοτε επιεικές, ανάλογα με το κοινό αίσθημα, νομίζω ότι οδηγούμε στην κατάλυση και του κράτους δικαίου και της Δημοκρατίας. Χρειάζεται ψυχραιμία και διορατικότητα, χρειάζεται μία ιστορική και όχι μία συγκυριακή και φευγαλέα προσέγγιση.

Είμαστε όλοι πολύ ικανοποιημένοι ως δημοκράτες πολίτες του τόπου αυτού, γιατί διεξήχθη μία δίκαιη δίκη που κατέληξε, σε πρώτο βαθμό, στη δίκαιη και ανάλογη ποινική τιμωρία αυτής της εγκληματικής οργάνωσης, η οποία είχε και το πρόσθετο κέλυφος ενός πολιτικού κόμματος. Το Δικαστήριο, με την απόφασή του, διαπίστωσε ότι το σύνολο της κοινοβουλευτικής ομάδας της «Χρυσής Αυγής» και τα βασικά οργανωτικά εξωκοινοβουλευτικά στελέχη του συγκροτούσαν εγκληματική οργάνωση και απάγγειλε τις σχετικές ποινικές συνέπειες.

Ορθώς ο Ποινικός Κώδικας εκσυγχρονίστηκε, είμαστε μία χώρα που είχε ανάγκη από έναν ποινικό εκσυγχρονισμό. Νομίζω ότι προσβάλλουν την Επιστήμη του Ποινικού Δικαίου και πρόσωπα υψηλού κύρους όσοι ισχυρίζονται ότι ο Ποινικός Κώδικας ήταν ένα τέχνασμα για να διευκολυνθεί η «Χρυσή Αυγή». Ήταν προϊόν μακράς επισημονικής επώασης με υψηλή αίσθηση ευθύνης.

Δεν χρειαζόμασταν παρεπόμενη ποινή στέρησης πολιτικών δικαιωμάτων, ο εκλογικός νόμος, εφαρμόζοντας το άρθρο 51 παράγραφος 3 του Συντάγματος μπορεί να προβλέψει στο πλαίσιο της Αρχής της Αναλογικότητας περιορισμούς στο εκλογικό δικαίωμα με αμετάκλητη καταδίκη σε κύρια ποινή για ορισμένα εγκλήματα υψηλής απαξίας και αυτό συμπαρασύρει και το παθητικό εκλογικό δικαίωμα, το δικαίωμα του εκλέγεσθαι, κατά το άρθρο 55 του Συντάγματος.

Δεν μπορεί να επιβληθεί απαγόρευση πολιτικών κομμάτων αλλά, σίγουρα, μία εγκληματική οργάνωση δεν μπορεί να μετονομασθεί σε κόμμα και όσοι έχουν στερήσεις κατά το άρθρο 51 παράγραφος 3 του Συντάγματος του εκλογικού τους δικαιώματος, ενεργητικού και παθητικού, δεν μπορούν να μετάσχουν στις εκλογές. Όλα αυτά, όμως, προϋποθέτουν αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση. Άρα, έχουμε μπροστά μας πολύ χρόνο.

Στο μεταξύ χρονικό διάστημα (μεταξύ πρωτοβάθμιας και αμετάκλητης απόφασης) ενδέχεται ο ελληνικός λαός να κληθεί να απαντήσει στο εάν θέλει τη «Χρυσή Αυγή» μέσα στη Βουλή. Εάν έρθει αντιμέτωπος με το ερώτημα αυτό, ελπίζω πώς θα δώσει την απάντηση σε όσους ασπάζονται τη νεοναζιστική ιδεολογία και κοσμοαντίληψη, ότι η καταδίκη δεν είναι μόνο ή πρωτίστως ποινική, αλλά είναι και μία καταδίκη αξιακή και πολιτική και κοινωνική.

Το παρήγορο είναι πως η ποινική αντιμετώπιση του φαινομένου που λέγεται εγκληματική οργάνωση «Χρυσή Αυγή» λειτούργησε παιδαγωγικά, λειτούργησε προτρεπτικά προς την κατεύθυνση της δημοκρατικής ευαισθησίας και αποτρεπτικά ως προς την ανοχή των φαινομένων αυτών από μία κοινωνία η οποία είναι κουρασμένη, αλλά δεν πρέπει να χάσει ποτέ, μα ποτέ, το στίγμα της δημοκρατικής και δικαιοκρατικής της ευαισθησίας.